

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/78157>

Please be advised that this information was generated on 2017-02-10 and may be subject to change.

Transnationale gezinnen tussen Egyptisch, Marokkaans en Nederlands recht

Friso Kulk en Iris Sportel

Een groeiend aantal gezinnen wordt gevormd over de grenzen van landen heen. Deze transnationale gezinnen krijgen te maken met het familierecht van meerdere landen. Het aangaan van een huwelijk, de geboorte van een kind, of een echtscheiding kunnen in deze situatie zorgen voor allerlei problemen, maar ook mogelijkheden bieden voor strategisch gebruik van verschillen in wet- en regelgeving. In twee promotieonderzoeken wordt onderzocht hoe Nederlands-Marokkaanse en Nederlands-Egyptische transnationale gezinnen omgaan met de interactie of de botsing tussen twee verschillende familierechtsystemen.¹ De onderzoeken richten zich op relaties waarin de ene partner is geboren of opgegroeid in Nederland en de andere partner in Egypte of Marokko. De onderzoeksgroep omvat dus zowel ‘gemengde relaties’ van autochtone Nederlanders met een partner uit Egypte of Marokko, als ‘migratiehuwelijken’ van tweede generatie Egyptenaren en Marokkanen met een partner uit het geboorteland van hun ouders. Naast Nederland, zijn Egypte en Marokko gekozen vanwege interessante overeenkomsten tussen het familierecht van deze twee landen, maar ook vanwege verschillen tussen Egyptenaren en Marokkanen in Nederland. Zowel het Egyptische als het Marokkaanse familierecht is gebaseerd op een variant van islamitische familierecht. Tussen beide landen zijn echter ook grote verschillen in de codificatie van dat recht. Egyptenaren zijn in Nederland een vrij kleine en onbekende groep immigranten, met relatief veel gemengde relaties.² Marokkanen zijn juist een van de grootste groepen immigranten, die relatief vaak migratiehuwelijken sluiten.³

-
- 1 De beide onderzoeken zijn onderdeel van het VIDI-onderzoeksprogramma ‘Transnationale gezinnen tussen Nederlands en islamitisch familierecht. Een studie naar de transnationale juridische ruimte’ van Betty de Hart. Naast de twee promotieonderzoeken beschreven in dit artikel, omvat het programma een postdoc-project over transnationale gezagsconflicten, uitgevoerd door Jessica Carlisle en een project dat een theoretische onderbouwing biedt van het begrip transnationale juridische ruimte en de regulering van transnationale gezinnen en relaties.
  - 2 11 178 van de 19 568 personen van Egyptische afkomst in Nederland zijn geboren in Egypte. De rest zijn zogenaamde tweede generatie migranten. In 2008 waren er 335 127 personen van Marokkaanse afkomst in Nederland, van wie 167 063 zijn geboren in Marokko (CBS Statline, 2008).
  - 3 Het aantal migratiehuwelijken in deze groep lijkt echter te dalen, mogelijk naar aanleiding van steeds strengere migratiewetgeving. Van de tweede generatie Marokkanen in Nederland die in 2000 in het huwelijk traden, trouwde 52% van de mannen en 56% van de vrouwen met een partner uit Marokko (Alders, 2005: p. 47). In 2006

Het onderzoek 'Ouders en kinderen', uitgevoerd door Friso Kulk, gaat over de ervaringen van ouders met wet- en regelgeving op het terrein van geboorteaangifte, afstamming, naamskeuze, nationaliteit en ouderlijk gezag. Het doel is inzicht te krijgen in de keuzes die ouders maken, de redenen en de gevolgen van deze keuzes. In het onderzoek 'Transnationale echtscheiding', uitgevoerd door Iris Sportel, staat de vraag centraal hoe mensen omgaan met de soms ingewikkelde juridische situatie bij verbreking van een transnationaal huwelijk, hoe zij de scheidingsprocedure ervaren, en welke factoren van invloed zijn op het verloop van de scheiding.

Ouders en kinderen

Het eerste project heeft als onderwerp de juridische relatie tussen ouders en kinderen in 'ongebroken gezinnen'.⁴ Het onderzoek spitst zich toe op afstamming, naam, nationaliteit van, en gezag over kinderen. Doordat ouders in transnationale gezinnen te maken hebben met twee verschillende familierechtsystemen hebben ze invloed op de vorming van de familierechtelijke relatie met hun kinderen. Ouders kunnen er naar streven dat de juridische relatie met hun kind in beide landen hetzelfde is geregeld. Ze laten bijvoorbeeld hun huwelijk erkennen door de autoriteiten van het land van herkomst van een van hen, waarmee in beide landen dezelfde gevolgen intreden wat betreft de afstamming van hun kind. Ze kunnen echter ook de verschillen in regels tussen beide landen benutten om bepaalde doelen te bereiken. Een vader met de Marokkaanse nationaliteit en een moeder met de Nederlandse nationaliteit kunnen bijvoorbeeld bewust ongehuwd blijven, omdat zij niet willen dat hun kind de Marokkaanse nationaliteit verkrijgt. Ouders zijn zich echter lang niet bewust van de gevolgen die hun handelingen en keuzes hebben. Zo kan het bij de geboorteaangifte als een verassing komen dat hun kind in de gemeentelijke basisadministratie met twee nationaliteiten wordt geregistreerd. De motivaties die ouders hebben voor hun keuzes kunnen divers zijn en veranderen in de tijd. Ze kunnen de keuzevrijheid van het kind centraal stellen, of een erfenis zeker willen stellen. Soms melden ouders hun eerste kind nog 'netjes' aan bij een consulaat, maar zien ze daar later niet meer het belang van in en laten na de jongere kinderen aan te melden.

Theoretisch kader

Dit onderzoek gaat er van uit dat ouders niet alleen onderwerp zijn van de interactie tussen de verschillende familierechtsystemen, maar met hun keuzes en handelingen deze interactie mede vormgeven. In dit onderzoek zal worden bestudeerd op welke wijzen ouders in transnationale gezinnen bijdragen aan de vorming van de juridische relatie met hun kinderen.

---

waren deze percentages gedaald tot 8% van de mannen en 10% van de vrouwen. Vergelijkbare cijfers voor Egyptenaren in Nederland zijn ons niet bekend.

4 Hiermee wordt bedoeld dat de ouders van de kinderen een relatie hebben, dus niet zijn gescheiden of uit elkaar. De term 'ouders' wordt breed opgevat en omvat niet alleen juridisch ouderschap, maar ook biologisch en sociaal ouderschap.

De relatie tussen recht en individuen wordt gezien als een wederkerige relatie. Recht is niet een op zichzelf staand iets, dat los kan worden gezien van de samenleving (Sarat & Kearns, 1998: 54-55). Recht wordt vormgegeven door handelingen van individuen, waaronder de wijze waarop recht wordt ingeroepen. Het inroepen van recht gebeurt veelal op grond van extra-juridische overwegingen. Recht reflecteert op deze manier niet-juridische kenmerken van het dagelijkse leven en is dus niet eenduidig (Ewick & Silbey, 1998: 18). In het onderzoek zal dan ook worden gekeken naar de motivaties die ouders hebben voor bepaalde handelingen of keuzes en naar andere factoren die ouders beïnvloeden. Er wordt steeds aandacht besteed aan verschillen op basis van etniciteit, gender en sociale klasse, en de wisselwerking daartussen (intersectionaliteit).

Factoren die de ouders beïnvloeden in hun omgang met familierecht zijn bijvoorbeeld hun sociale omgeving en de kennis en opvattingen die zij hebben over familierecht. Een andere factor betreft de machtsverhoudingen tussen de ouders. In navolging van Komter (1985) wordt macht opgevat als een proces, niet als een eigenschap van personen. In dat proces wordt macht uitgeoefend door individuen, maar zijn tevens structurele invloeden aanwezig. Familierecht kan zo'n structurele invloed zijn, bijvoorbeeld doordat er bepaalde man-vrouwverhoudingen in zijn vastgelegd, of doordat het verschillende gevolgen optreden op basis van etniciteit of klasse (Diduck & Kaganas, 1999: 3-4). Naast familierechtelijke regels, zijn ook inkomenspositie, migratie en culturele factoren van invloed op de machtsverhoudingen tussen ouders en de keuzes die zij maken met betrekking tot hun kinderen. Tot slot is de wijze waarop personen hun identiteit beleven een factor die beïnvloedt hoe zij met recht omgaan. Als deze beleving niet overeenkomt met de identiteit die recht aan iemand toebeedelt, bijvoorbeeld als slachtoffer van discriminatie of als hulpbehoevende, zal deze persoon minder geneigd zijn recht in te roepen (Bumiller, 1987; Engel & Munger, 2007; Quinn, 2000). Wanneer bijvoorbeeld ouders met zowel een Nederlandse als een Egyptische nationaliteit hun kind (alleen) als 'Nederlands' zien, zullen zij het wellicht niet aanmelden bij de Egyptische vertegenwoordiging in Nederland. Recht (en overheidsbeleid in het algemeen) kan ook bijdragen aan de vorming van identiteit (Nagel, 1995). Juridische constructies zoals nationaliteit of juridisch ouderschap hebben relevantie in het dagelijkse leven van individuen en beïnvloeden daardoor tot op zekere hoogte hoe zij zichzelf zien en door anderen worden gezien.

Echtscheiding

Het tweede project heeft als onderwerp transnationale echtscheiding. Er zijn aanzienlijke verschillen in huwelijks- en echtscheidingwetgeving tussen Nederland, Egypte en Marokko. In Nederland wordt in beginsel in gemeenschap van goederen getrouwd, tenzij huwelijksvoorwaarden zijn overeengekomen. In Marokko en Egypte is er een systeem van gescheiden bezit, gecombineerd met een onderhoudsplicht van de man voor zijn vrouw en kinderen. In Nederland bestaat er een systeem van langdurige partneralimentatie, in Marokko en Egypte dient de bruidsschat als een eenmalig financieel vangnet voor de vrouw. Ook op het gebied van gezag over en omgang met kinderen zijn er verschillen.

Daarnaast wordt een scheiding in het ene land niet automatisch in het andere land erkend, waardoor ingewikkelde situaties kunnen ontstaan. Deze en andere inhoudelijke verschillen kunnen een scheiding in het ene of juist het andere land bijvoorbeeld sneller of financieel gunstiger maken. Verschillen kunnen een bron van problemen zijn, maar bieden ook mogelijkheden voor strategisch handelen, bijvoorbeeld om de eigen positie te verbeteren ten koste van de ex-partner. Wanneer er in Nederland bijvoorbeeld geen kinderalimentatie wordt toegekend wegens een te laag inkomen, kan de verzorger van de kinderen een procedure starten in Marokko, waar normbedragen anders liggen. De belangrijkste vraag in dit onderzoek is dan ook hoe echtgenoten in transnationale huwelijken omgaan met echtscheidingswetgeving en de interactie van verschillende familierechtssystemen in geval van een echtscheiding. Deze studie zal zich richten op een aantal factoren dat van belang kan zijn bij de keuzes en handelingen van de (ex-) echtgenoten. Daarbij zal steeds aandacht worden besteed aan verschillen op basis van gender, etniciteit en sociale klasse.

Theoretisch kader

Transnationale echtscheiding is een gecompliceerd proces. Al op het moment van het huwelijk worden beslissingen genomen die een latere scheiding kunnen beïnvloeden, zoals het afsluiten van huwelijkse voorwaarden. Ook tijdens de scheiding moeten allerlei keuzes worden gemaakt. De uitkomst van dit proces is niet alleen afhankelijk van wettelijke regelingen. Verschillende factoren die hierbij van belang kunnen zijn, zijn beschreven door Mnookin en Kornhauser. Zij hebben een model ontworpen om de invloed van het recht op onderhandelingen tijdens een echtscheiding te analyseren, waarin onder andere de voorkeuren van beide partijen, de juridische positie, de kosten en risico's van een juridische procedure en strategisch gedrag een rol spelen. Naast deze factoren is ook kennis en informatie over mogelijkheden en gevolgen van wet- en regelgeving van belang, net als de machtsverhoudingen tussen de partners (Batagol, 2008). Met name bij transnationale echtscheidingen zijn deze factoren van belang, omdat er door de migratie van een van beide partners grote verschillen kunnen zijn in kennis van de wet- en regelgeving in het woonland, de taal en het sociale netwerk (Charsley, 2005; de Hart, 2003; van Walsum, 2000). Daarnaast kan migratie van invloed zijn op genderverhoudingen, belangrijk voor de machtsverhoudingen binnen het huwelijk. Omdat het voor de gemigreerde partner moeilijk kan zijn betaald werk te vinden en er voor huwelijksmigratie naar Nederland inkomenseisen worden gesteld, kan dit betekenen dat het traditionele kostwinnersmodel wordt versterkt of juist omgedraaid (de Hart, 2002). Al deze gevolgen van migratie kunnen van invloed zijn op de machtsverhoudingen tussen de (ex-) echtgenoten tijdens het huwelijk en zodoende ook het echtscheidingsproces beïnvloeden.

Naast machtsverhoudingen kunnen ook de percepties die mensen hebben van een bepaald rechtssysteem hun keuzes beïnvloeden. Zo kan een negatief beeld van islamitisch familierecht bijvoorbeeld aanleiding zijn om te kiezen voor een huwelijk of echtscheiding in Nederland. Ook eerdere ervaringen met het recht kunnen daarop van invloed zijn. Kennis, informatie en percepties van de familierechtssystemen zullen in dit onderzoek worden geanalyseerd aan de

hand van de 'Amerikaanse' opvatting van het concept *legal consciousness* (zie: Hertogh, 2004: p. 457). Daarnaast kunnen bepaalde vormen van *legal consciousness*, zoals een focus op legalistische of juist meer op relationele aspecten van het conflict van invloed zijn op de uitkomst van de echtscheidingsprocedure (Conley and O'Barr 1990; 1998).

Methoden van onderzoek

Beide onderzoeksprojecten hebben een kwalitatieve benadering. Het onderzoek bestaat uit verschillende fasen. In de eerste fase is regelgeving, jurisprudentie en overige teksten, zoals kamerstukken, over familierecht in alle drie de landen bestudeerd. Bij deze analyse werd er niet alleen aandacht besteed aan juridische argumenten, maar ook aan onderliggende beelden over huwelijk, ouderschap, gezin en echtscheiding. Indien mogelijk zullen in een latere fase op dezelfde wijze ook procesdossiers worden bestudeerd. In de veldwerkfase zal in alle drie landen onderzoek worden gedaan. De belangrijkste informatiebron wordt gevormd door 40 semi-gestructureerde interviews met ouders uit ongebroken gezinnen respectievelijk gescheiden mensen uit de onderzoeksgroep. Er wordt gestreefd naar een gelijke verdeling van de respondenten wat betreft afkomst, geslacht en woonland. Daarnaast worden er interviews gehouden met allerlei andere betrokkenen, zoals advocaten, en medewerkers van NGO's, ambassades en zelforganisaties. Gesprekken zullen worden gecombineerd met participerende observatie bij bijeenkomsten en activiteiten die betrekking hebben op het onderwerp, zoals voorlichtingsmiddagen en netwerkbijeenkomsten voor hulpverleners. Indien mogelijk zullen er ook observaties worden verricht bij rechtszaken in de drie landen.

Literatuur

- ALDERS, M. (2005), Prognose van gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen, *Bevolkingstrends* 2, 46-49.
- BATAGOL, B. (2008), *Revisiting the Shadow of the Law? The Case of Family Mediation in Australia*, Paper presented at the Research Committee in the Sociology of Law, Annual Meeting Milan-Como 2008.
- BUMILLER, K. (1987), Victims in the shadow of the law. A critique of the model of legal protection, *Signs* 12(3), 421-439.
- CHARLSLEY, K. (2005). Vulnerable Brides and Transnational Ghar Damads: Gender, Risk and 'Adjustment' among Pakistani Marriage Migrants to Britain. *Indian Journal of Gender Studies* 12(2&3), 381-406.
- CONLEY, J.M., & O'BARR, W.M. (1990), *Rules versus Relationships. The Ethnography of Legal Discourse*, Chicago: The University of Chicago Press.
- CONLEY, J.M., & O'BARR, W.M. (1998), *Just Words. Law, Language, and Power*, Chicago: The University of Chicago Press.
- DIDUCK, A. & KAGANSA, F. (1999), *Family law, gender and the state*, Oxford: Hart.

- ENGEL, D.M. & MUNGER, F.W. (2007), Narrative, disability, and identity. *Narrative* 15(1).
- EWICK, S. & SILBEY, S.S. (1998), *The common place of law. Stories from everyday life*, Chicago: University of Chicago Press.
- HART, B. de (2002), 'Slachtoffers of 'gatekeepers': zwarte, migranten- en vluchtelingen vrouwen en Nederlandse vrouwen met een buitenlandse partner in het familierecht', in: R. Holtmaat (Ed.), *Bundel VN-Vrouwenverdrag* (pp. 95-106), Den Haag: E-Quality.
- HART, B. de (2003), *Onbezonnen vrouwen. Gemengde relaties in het nationaliteitsrecht en het vreemdelingenrecht*, Amsterdam: Aksant.
- HERTOGH, M. (2004), A 'European' Conception of Legal Consciousness: Rediscovering Eugen Ehrlich, *Journal of Law And Society* 31(4), 457-481.
- KOMTER, A. (1985), *De macht van de vanzelfsprekendheid. Relaties tussen mannen en vrouwen*, Den Haag: VUGA.
- MNOOKIN, R.H., & KORNHAUSER, L. (1979), 'Bargaining in the Shadow of the Law: The Case of Divorce', *Yale Law Journal* 88, 950.
- NAGEL, J. (1995), 'American Indian ethnic renewal. Politics and the resurgence of identity', *American Sociological Review* 60(6), 947-965.
- QUINN, B.A. (2000), 'The paradox of complaining. Law, humor, and harassment in the everyday work world', *Law & Social Inquiry* 25(4), 1151-1185.
- SARAT, A. & KEARNS, T.R. (1998), 'Beyond the great divide. Forms of legal scholarship and everyday life', in: A. Sarat & T.R. Kearns (Ed.), *Law in everyday life* (pp. 21-62), Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- WALSUM, S.K. van (2000), 'Het ene gezin is het andere niet; gezinsnormen en (on)gelijkheid in het Nederlandse immigratiebeleid', in: R. Holtmaat (Ed.), *De toekomst van Gelijkheid. De juridische en maatschappelijke imbedding van de gelijkebehandelingsnorm*, Deventer: Kluwer.